

Vasilij Melik

Trst in dunajski parlament 1861–1882

Ta kratki pregled naj bi podal nekaj glavnih značilnosti nastopanja tržaških poslancev v poslanski zbornici dunajskega državnega zbora v prvih 22 letih ustavnega življenja (1861–1882). V začetku (1861–1873) je volil tržaški deželni zbor (Landtag, Dieta provinciale), po svoji sestavi identičen z mestnim svetom (Stadtrat, Consiglio municipale), v državni zbor dva poslanca iz svoje srede. Samo Salzburška in Predarlška (Vorarlberg) sta bila ugodneje zastopani kot Trst. Z uvedbo direktnih volitev 1873 je dobil Trst še dvoje novih poslanskih mest; zdaj je bila boljše od njega zastopana samo še Salzburška. Dasi je bilo tržaškega prebivalstva samo za 6 desetink odstotka, je imel dober odstotek poslancev (1,1%). Prvega poslanca je volilo 200 najbogatejših Tržčanov (1. občinski volilni razred), drugega dobrih 2000 ljudi, med katerimi so bili tudi uradniki, tretjega manj premožni posestniki, trgovci in obrtniki v mestu in vsi iz okolice, skupaj okoli 4000 ljudi – v celoti je imelo v tedanjem Trstu z okolico (Gebiet, territorio) volilno pravico 5% prebivalcev. Četrtega poslanca so volili člani trgovsko-obrtne zbornice.

V 22 letih je zastopalo Trst na Dunaju daljši ali krajši čas 15 poslancev.¹ Med njimi niso bili samo Italijani. Nemško nacionalno zavest je v parlamentu posebej poudarjal advokat dr. Josef Rabl, doma iz Koroške. Slovenec je bil Ivan Nabergoj s Proseka, ki je bil poslanec okolice in manj premožnih mestnih volilcev, izvoljen v času, ko je bilo v III. volilnem kolegiju okoliških volilcev še več kot mestnih in ko se italijanska liberalna stranka uradno ni udeleževala volitev. Po poklicih je bilo med tržaškimi poslanci največ uradnikov ter trgovcev in drugih poslovnih ljudi. Giuseppe Morpurgo je imel v parlamentu dva italijanska govora, vsi drugi so govorili nemško, pri tem pa so se nekateri opravičevali zaradi slabega znanja, nekateri pa so nemščino odlično obvladali.

Prve volitve v dunajski parlament so bile leto dni po proglasitvi italijanskega kraljestva. Italijani habsburške monarhije so se do državnega zbora zadržali zelo različno. 20 poslanskih mest lombardsko-beneškega kraljestva je ostalo praznih. Večina v istrskem deželnem zboru je na volilne listke napisala »nessuno«. V goriškem deželnem zboru so izvoljeni Italijani poslanstvo odklonili, češ da ne znajo nemščine, tako da sta bila nazadnje izvoljena dva Slovenca. Tržaški mestni svet, ki je imel italijansko liberalno večino, je kot deželni zbor izvolil na Dunaj dva svoja zmernejša člana, ki sta v delu državnega zbora vseskozi sodelovala.

Po politični orientaciji tržaških poslancev na Dunaju bi lahko razdelili naš čas na tri obdobja. V prvem, Schmerlingovem času (1861–65) sta sedela tržaška poslanca v centru, torej v vladnem taboru, to se pravi, da v letih 1861, 1862 ob načelnih glasovanjih o kompetenčnem vprašanju državnega in deželnih zborov nista glasovala s češko-poljsko opozicijo, ampak z večino. Ta opredelitev ni bila toga in večkrat sta glasovala Tržčana tudi proti vladi, z desnico ali v najrazličnejših drugih povezavah. Tudi vlada sama se je opirala zdaj bolj na glasovanje z leve, zdaj bolj z desne strani zbornice. V prvem času je bilo precej povezovanja s poslanci sosednjih dežel. Tržčana sta sedela poleg obeh goriških Slovencev. Od teh je bil Černe stalen podpisnik tržaških interpelacij, tržaška poslanca pa sta bila podpisnika Černetove interpelacije za enakopravnost slovenščine v sodstvu (septembra 1861). Schmerlingov odnos do Trsta ni bil vselej najboljši. Junija 1862 je v odgovor Porenti dejal, da ne dvomi o njegovi in mnogih drugih njegovih

¹ Seznam teh poslancev prinaša V. Melik, Volitve na Slovenskem 1861–1918, Ljubljana 1965, 380–381. O njihovem delu sta svoje čase pisala G. Saraval, I deputati triestini al parlamento di Vienna (La porta orientale 6, 1936, 280–303, 8, 1938, 221–241) in U. Corsini, Deputati delle terre italiane ai parlamenti viennesi (Archivio Veneto 97, 1972, 151–226).

someščanov lojalnosti, da pa niso vsi Tržačani pristaši takih idej in je kritiziral vedenje tržaškega mestnega sveta.²

V drugem obdobju (1867–71) sta bila tržaška poslanca na strani desnice, to se pravi, najprej v opoziciji proti nemškoliberalnim vladam, potem pa na strani Potockega in Hohenwarta. V tem času se je kovala zveza s slovenskimi poslanci. Ta je prišla najbolj do izraza 31. marca 1870, ko so vsi italijanski poslanci iz Primorja (5), vsi slovenski poslanci (6) in Romun Petrino podali skupno izjavo, da skuša večina uničiti najvažnejšo pravico deželnih zborov (volitev državnih poslancev) in da zato ne bodo več sodelovali v nadaljnjem delu parlamenta. Ta in poljski izstop je povzročil padec vlade. Še širša povezava se je pokazala v novi parlamentarni sesiji. Novembra 1870 so nastopili v adresni debati s skupno izjavo poslanci Predarlške (Vorarlberg), Tirolske, Primorja, Dalmacije in Slovenci.³ To razpoloženje kažejo Pascotinijevi govori junija 1871. Omenjal je spore, ki so nastali pred tremi leti med obema narodnostma v deželi (Stammnationalitäten des Landes), Italijani in Slovenci, pa poudaril, da so se našla sredstva za spravo in da že dve leti traja neskaljen mir. Ko je govoril o realni šoli z nemškim učnim jezikom, se je vpraševal, ali ne bi imeli Slovenci več pravice do učnega jezika kakor Nemci.⁴

Tretje in zadnje obdobje je bilo precej daljše in je obsegalo kar deset let (1872–82). V tem času so bili tržaški poslanci v taboru levece, to je, najprej v taboru Auerspergove vlade, nato pa v opoziciji proti Taaffeju. Že februarja 1872, ob glasovanju za prvo uvedbo direktnih volitev v parlament (Notwahlgesetz) so dalmatinski in primorski poslanci glasovali za vlado.⁵ Prejšnja skupnost je razpadla. Poleg italijanskih poslancev je preorientacija zajela tudi goriškega Slovence Černeta in Hrvate in Srbe v Dalmaciji. V Dalmaciji je nastal ob tem razcep v narodni stranki, Černeta pa je slovenska stranka izločila iz svojih vrst. Černe se je bil ves čas od 1861. leta zavzemal za čim ožje sodelovanje s tržaškimi poslanci in je bil najbrž prav zaradi tega tudi nasprotnik Zedinjene Slovenije. Po volitvah 1873 je nastal dokončen razcep med primorskimi poslanci, saj so se tržaški Slovenci Nabergoj, goriški duhovnik Valussi in istrski Hrvat Vitezić priključili federalistični desnici. Dolgo obdobje povezave tržaških poslancev z nemško levico se je končalo s cesarjevo intervencijo. 22. decembra 1881 je cesar ob sprejemu deputacije tržaške trgovsko-obrtne zbornice dejal, da je res treba za Trst nekaj storiti in da so mu bili interesi Trsta vselej pri srcu, a pristavil je: »Obžalujem le, da delajo tržaški poslanci moji vladi fakciorno opozicijo (Ich bedauere nur, dass die Abgeordneten von Triest meiner Regierung eine faktiöse Opposition machen).«⁶ Rabl in Teuschl sta brž za tem odstopila, Wittmann pa je februarja 1882 naznanil, da bodo tržaški poslanci glasovali za vladni predlog začasnega carinskega zakona (Sperrgesetz) »v gotovem upanju, da bodo želje našega mesta končno zadovoljene.« Schönerer je imenoval to dejanje parlamentarno korupcijo.⁷

O čem so govorili tržaški poslanci v dunajskem parlamentu? Kakor se da razbrati iz stenografskih zapisnikov, so se jezikovnih in nacionalnih problemov razmeroma malo dotikali. V letih 1861–74 so se ponavljale zahteve po zamenjavi nemškega učnega jezika v srednjih šolah z italijanskim in po ustanovitvi italijanske pravne akademije v Primorju. Leta 1880 je govoril Nabergoj o nemogočem položaju Slovencev v srednjem šolstvu,⁸ naslednje leto pa je Teuschl ostro kritiziral slovenska stališča glede slovenščine v šolah.⁹ Oba govora sta zajemala celotno Primorje. Rabl je razlagal svoje nazore o enakopravnosti narodov in o enotnosti države, ki je nad pravicami narodov.¹⁰

² Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Reichsrates, I. Session, 3217 (24.6.1862).

³ Prav tam VI, 95 (19.11.1870).

⁴ Prav tam VI, 900, 998 (7.6.1871, 13.6.1871).

⁵ Prav tam VII, 207 (20.2.1872).

⁶ G. Kolmer, *Parlament und Verfassung in Österreich*, Dritter Band, Wien 1905, 210.

⁷ Sten. Protokolle IX, 6963 (24.2.1882).

⁸ Prav tam IX, 2605 (23.4.1880).

⁹ Prav tam IX, 5248 (5.5.1881).

O velikih načelnih stvareh, o centralizmu ali avtonomiji dežel, o liberalnih načelih, o razmerju med cerkvijo in državo in podobnih zadevah tržaški poslanci skorajda niso govorili. Njihova dejavnost je bila usmerjena v pripombe k različnim pravnim, trgovskim, carinskim, mornariškim in drugim strokovnim zadevam, predvsem pa v stvari, ki so se tikale Trsta, zlasti starih tržaških posebnih pravic in gospodarskega položaja. Zelo radi so poudarjali, da se je Trst 1382 prostovoljno podal pod zaščito habsburške dinastije in da je oddavna imel vrsto ustavnih posebnosti kakor oprostitev od vojaške službe ali poseben davčni sistem. V trudu za ohranitev teh pravic so bili dokaj osamljeni. Nemški liberalci niso gledali na tržaške posebnosti kot na pravice, ampak kot na privilegije, ki jih mora moderni čas nujno ukiniti. Giskra je kot notranji minister 1868 razložil svoje načelno stališče, da je Trst vse svoje ustavne pravice izgubil z dvema mirovnima pogodbama v začetku 19. stoletja: s schönbrunnsko, ko je prišel pod Francijo, in s pariško, ko je prišel znova pod Avstrijo.¹¹ Pozneje so se Tržačani že sami vdali v usodo in sta tako Nabergoj kot Teuschl žalostno ugotavljala, da so izgubili drugo za drugo vse svoje stare posebne pravice, ne da bi bili za to dobili kako primerno odškodnino ali nadomestilo.¹²

V boju za gospodarske koristi so nastopali Tržačani prav tako kakor glede starih pravic enotno, brez ozira na narodnost ali stranko. Uspehov pa v tem boju ni bilo dosti, pa naj so bili v vladnem taboru ali v opoziciji. Večkrat se je postavil parlament proti tržaškim težnjam tudi takrat, kadar sta jih podpirala vlada ali zadevni parlamentarni odbor. V ospredju vsega je bila druga železniška povezava s Trstom. Junija 1868 sta tržaška poslanca in narodnogospodarski odbor zagovarjala železniško progo Beljak-Predil-Gorica-Trst kot edino, ki odgovarja trgovskim, političnim in strateškim interesom Avstrije. Conti je poskušal dopovedati poslancem, da pomeni glasovanje za pontebsko progo glasovanje za Italijo proti Avstriji.¹³ Kljub temu pa parlament ni glasoval za tržaško resolucijo in je videl predvsem potrebo po zvezi s severno Italijo kot tržiščem za avstrijsko industrijo. Sedem let pozneje (januarja 1875) je železniški odbor, podprt s peticijami Koroške in Zgornje Štajerske, predlagal izgradnjo pontebške železnice. Za tržaško stališče je glasovalo 23 poslancev.¹⁴ Medtem ko so tržaški poslanci govorili o zapostavljanju Trsta, pa je Giskra 1877 poudarjal, da uživa Trst s strani države neprestane ugodnosti in da se nikakor ne more pritoževati.¹⁵ Kakorkoli že, zagotovo je, da med Trstom in večino parlamenta ni bilo posebnega razumevanja. Protitržaška stališča so imela kdaj pa kdaj tudi nacionalno barvo: 1871 je trdil nemški liberalec Wolfrum, da so vsi tržaški trgovci navezani na inozemstvo, da se od tuzemstva vedno bolj odklikajo, kar da dokazuje tudi Pascotinijev predlog proti nemškim šolam v Trstu.¹⁶ Govori tržaških poslancev o zaostajanju Trsta, o vedno bolj zmagovitih tekmečih z zahoda, potem pa tudi s strani ogrske Reke, so postajali vedno bolj zagrenjeni. 1881 je rekel Teuschl v takem mračnem razpoloženju, da bi bilo za Trst najboljše, če bi se priključil mogočni in vplivni Češki, ker Češka ima srečo in zanjo odlično skrbita oba njena naroda, najprej so bili to Nemci, zdaj pod Taaffejem pa so to Čehi.¹⁷

Od začetka 70-tih let je bilo mnogo govora o svobodni lukii, ki je bila načelno obsojena na smrt, a se je vendarle vso našo dobo še obdržala, kljub temu da je bilo sprejetih nekaj resolucij, naj se čimprej pripravi njena ukinitve.

¹⁰ Prav tam IX, 5977 (31.5.1881).

¹¹ Prav tam IV, 4635 (13.11.1868).

¹² Prav tam VIII, 12430 (17.5.1878), IX, 4405 (19.3.1881).

¹³ Prav tam IV, 3903, 3906 (10.6.1868).

¹⁴ Prav tam VIII, 3717 (25.1.1875).

¹⁵ Prav tam VIII, 8416 (19.3.1877).

¹⁶ Prav tam VI, 1073 (15.6.1871).

¹⁷ Prav tam IX, 6006 (1.6.1881).

Riassunto

Trieste e il parlamento di Vienna 1861–1882

Vasilij Melik

L'articolo vuole mettere in rassegna le caratteristiche principali del lavoro politico svolto dai deputati triestini al parlamento di Vienna negli anni dal 1861 al 1882. Nel dicastero Schmerling (1861–65) i due deputati triestini facevano parte del centro e pure della maggioranza parlamentare. Negli anni successivi (1867–71) i due deputati facevano parte della destra parlamentare, prima all'opposizione contro i governi tedesco-liberali stando poi dalla parte di Potocki e Hohenwart. Nel decennio successivo (1872–82) i parlamentari triestini (tranne lo sloveno Ivan Nabergoj) si associarono alla sinistra austriaca, sostenendo prima il governo Auersperg e poi facendo l'opposizione a Taaffe.

Jurij Perovšek

LIBERALIZEM IN VPRAŠANJE SLOVENSTVA**Nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929**

Ljubljana 1996, 296 strani

Knjiga dr. Jurija Perovška, znanstvenega sodelavca na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, govori o vprašanju jugoslovanskega unitarizma v slovenski politiki 20. let, to je v prvem desetletju po združitvi v jugoslovansko državo leta 1918. Tedaj so se že zastavila vsa temeljna vprašanja o razmerju med Slovenci in slovenstvom na eni ter Jugoslavijo in jugoslovanstvom na drugi strani.

Študija pojasnjuje kulturno-antropološke, zgodovinske, družbene, politične in gospodarske razloge za jugoslovansko unitarno-centralistično usmeritev večinskega dela tedanjega slovenskega liberalnega tabora. Ta je namreč v jugoslovanskem integralizmu videl izpolnitev slovenske narodne osvoboditve, utemeljene z razpadom habsburškega cesarstva in nastankom nove jugoslovanske državne skupnosti.

Knjiga je na prodaj v knjigarnah.

Lahko pa jo naročite neposredno pri založbi s 15-odstotnim popustom.

3.213 SIT (15-odstotni popust)

MODRIJAN založba, d. o. o., Stari trg 1, 1000 Ljubljana

